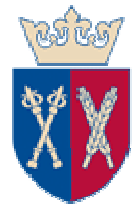

Produkujemy zgodnie z przepisami – funkcjonowanie
gospodarstw w systemach bezpieczeństwa produkcji
żywności w zakresie produktów pochodzenia
zwierzęcego i roślinnego

Dr hab. inż. Piotr Gębczyński
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Wydział Technologii Żywności
Katedra Surowców i Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego

Konferencja - Przetwórstwo na poziomie gospodarstwa, systemy produkcji surowców i
mała przedsiębiorczość. CDR w Brwinowie O/Radom, 27-28 września 2012 r

Plan prezentacji:

- systemy bezpieczeństwa żywności
- system GLOBALGAP w gospodarstwie
  - zasady i wymogi systemu
  - proces certyfikacji
  - cel wdrożenia systemu
- systemy QAFP i PQS

Produkcja surowców a łańcuch żywnościowy

Łańcuch żywnościowy – jest sekwencją etapów i procesów mających miejsce w produkcji, przetwórstwie, dystrybucji, magazynowaniu i postępowaniu z żywnością oraz jej składnikami, począwszy od *produkcji pierwotnej* aż do **konsumpcji**.

(Norma ISO 22000)

POLE

Systemy bezpieczeństwa żywności

Produkcja pierwotna

- Rolnictwo ekologiczne
- DPR
- IP
- GLOBALGAP

Przetwórstwo

- HACCP
- ISO 9001
- ISO 22000
- BRC (GFS)
- IFS

Handel hurtowy i detaliczny

- HACCP
- ISO 22000
- FSSC 22000

STÓŁ

Kodeks Żywnościowy (Codex Alimentarius) a produkcja pierwotna

- Produkcja pierwotna (PP) powinna być prowadzona w sposób zapewniający, że **żywność jest bezpieczna** i odpowiednia do zamierzonego wykorzystania

Codex Alimentarius. Recommended International Code of Practice General Principles of Food Hygiene, CAC/RCP 1-1969, Rev. 4-20031, Part III – Primary production

- **Sposób prowadzenia PP ma obejmować:**
  - unikanie wykorzystania obszarów gdzie środowisko stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa żywności,
  - kontrolowanie zanieczyszczeń, szkodników, chorób zwierząt i roślin w taki sposób, aby nie stwarzać zagrożenia dla bezpieczeństwa żywności,
  - przyjęcie praktyk i środków zapewniających, że żywność produkowana jest w odpowiednich warunkach higienicznych.

Obszary wymagań i przykładowe zalecenia

- **Higiena środowiska**
  - rozważyć potencjalne źródła zanieczyszczeń pochodzące ze środowiska
- **Higieniczna produkcja w miejscu pochodzenia**
  - chronić źródła żywności przed zanieczyszczeniami
- **Postępowanie z surowcem**
  - sortować produkty w celu oddzielenia materiałów, które nie nadają się do konsumpcji przez ludzi,
- **Czyszczenie, konserwacja i higiena personelu**
  - zapewnić właściwą higienę osobistą personelu

Dobra Praktyka Rolnicza

Dyrektywa (91/676/EEC) „W sprawie ochrony wód przed zanieczyszczeniami wywołanymi azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych”,
tzw. **Dyrektywa azotanowa**

Zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń wód jest łatwiejsze i tańsze niż późniejsza likwidacja skażeń, czyli uzdatnianie wody

Dyrektywa azotanowa

Zobowiązuje kraje członkowskie, między innymi, do:

- monitorowania zawartości azotanów w wodach gruntowych i otwartych
- wyznaczenia stref szczególnej wrażliwości na skażenie wód azotanami
- określenia obligatoryjnych zabiegów agrotechnicznych w strefach szczególnej wrażliwości i monitorowania uzyskanych dzięki temu efektów
- opracowania i wdrożenia do praktyki rolniczej kodeksów dobrej praktyki rolniczej

Dobra Praktyka Rolnicza wg Dyrektywy azotanowej

system organizacji i technologii produkcji stosowany w gospodarstwie, który:

- zredukuje do minimum ujemne oddziaływanie rolnictwa na środowisko przyrodnicze,
- zapewni odpowiednią efektywność ekonomiczną produkcji.

DPR a bezpieczeństwo żywności

- GAP (Good Agricultural Practice)
  - zbiór praktyk pozwalających wyprodukować bezpieczną żywność przy użyciu wszelkich dostępnych metod i środków,

Dobra Praktyka Rolnicza

- W Polsce funkcjonuje Zwyczajna Dobra Praktyka Rolnicza
- Standardy ZDPR są zgodne z krajowymi przepisami prawa w zakresie prawa ochrony środowiska, prawa wodnego, prawa rolnego (nawozy, ochrona roślin, ochrona gruntów), prawa administracyjnego, itp.

ZDPR – zakres funkcjonowania

- Rolnicze wykorzystanie ścieków (odpadów ściekowych, komunalnych osadów ściekowych) w gospodarstwie
- Stosowanie nawozów naturalnych i mineralnych
- Stosowanie środków ochrony roślin
- Gospodarowanie na użytkach zielonych
- Ochrona siedlisk przyrodniczych
- Utrzymanie czystości i porządku w gospodarstwie
- Ochrona gleby przed erozją
- Ochrona wód przed zanieczyszczeniami bytowymi

Zarządzanie Jakością – pojęcia podstawowe

Bezpieczeństwo żywności - ogół warunków, które muszą być spełniane, dotyczących w szczególności:

- a) stosowanych substancji dodatkowych i aromatów,
- b) poziomów substancji zanieczyszczających,
- c) pozostałości pestycydów,
- d) warunków napromieniania żywności,
- e) cech organoleptycznych,

i działań, które muszą być podejmowane na wszystkich etapach produkcji lub obrotu żywnością

- w celu zapewnienia zdrowia i życia człowieka;

Zarządzanie jakością – wybrane pojęcia

Audit - Systematyczny i udokumentowany proces uzyskiwania dowodów oraz ich obiektywnej oceny w celu określenia stopnia spełnienia kryteriów

- Przeprowadzany jest w celu:
  - sprawdzenia prawdziwości i rzetelności informacji
  - wyrażenia opinii

Systematyczne i funkcjonalnie niezależne badanie w celu określenia

- czy działania związane z bezpieczeństwem i jakością oraz ich rezultaty są zgodne z zaplanowanymi procedurami
- czy te procedury są wdrożone w sposób skuteczny i odpowiedni pod kątem uzyskania określonych celów

Zarządzanie Jakością – wybrane pojęcia

Zapis – dokument zawierający obiektywny materiał dowodowy, odzwierciedlający sposób prowadzenia działań lub osiągnięte wyniki

- dokument, w którym przedstawiono uzyskane wyniki lub dowody wykonanych działań

Zarządzanie jakością – wybrane pojęcia

Identyfikowalność – zdolność do prześledzenia historii, stosowania lub lokalizacji produktu za pomocą zapisanej identyfikacji dotyczącej:

- pochodzenia materiałów i części
- stosowanego procesu
- dystrybucji produktu

Zarządzanie jakością a system HACCP

- HACCP – Hazard analysis and critical control point
- 7 zasad systemu:
  1. Przeprowadzenie analizy ryzyka
  2. Określenie Krytycznych Punktów Kontroli (KPK/CCP)
  3. Określenie wartości krytycznych
  4. Ustalenie systemu monitorowania KPK
  5. Ustalenie działań korygujących (działania podejmowane gdy monitorowanie wykaże, że KPK nie jest kontrolowany)
  6. Ustalenie procedur weryfikacji (potwierdzenie, że system działa skutecznie)
  7. Stworzenie dokumentacji dotyczącej wszystkich procedur i rejestrów odpowiednich dla w/w zasad i ich stosowania

GLOBALG.A.P

- Jeden z najpowszechniejszych systemów funkcjonujących w obszarze produkcji pierwotnej
- System oparty na kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej (GAP) i założeniach systemu HACCP
- Ogóln światowy program integracji standardów produkcji surowców roślinnych, surowców zwierzęcych, ryb, roślin ozdobnych.

GLOBALG.A.P

- jednostka sektora prywatnego, która ustala dobrowolne normy certyfikacji produktów rolnych
- system zintegrowanego zapewnienia bezpieczeństwa i jakości w gospodarstwie
- Instrument występujący w kontaktach między podmiotami gospodarczymi
- Funkcjonuje od 1997 r., początkowo jako EUREPGAP (*EUREP-Euro-Retailer Produce Working Group*),

GLOBALGAP – obszary funkcjonowania

Poziomy funkcjonowania wymagań systemu:

❖ Moduł bazowy dla gospodarstw

- Moduł bazowy dla roślin uprawnych
- Moduł bazowy dla zwierząt hodowlanych
- Moduł dla hodowli organizmów wodnych
  - Moduły branżowe (np. Owoce i warzywa)

Zintegrowany standard bezpieczeństwa gospodarstwa wg GLOBALG.A.P.

Moduł bazowy dla każdego typu gospodarstwa (AF)	Produkcja roślinna (CB)	Owoce i warzywa (FV)
		Kwiaty i rośliny ozdobne
		Kawa
		Herbata
		Zboża, rośliny oleiste, paszowe i przemysłowe
	Produkcja zwierzęca (LB)	Bydło mięsne i owce
		Młode bydło rzeźne
		Produkcja mleka
		Świnie
		Kurczęta
		Indyki
	Akwakultura (AB)	

Obszary wymagań (punkty kontroli i kryteria zgodności CPCC) w module bazowym (AF)

1. Historia i zarządzanie miejscem produkcji
2. Prowadzenie zapisów i wewnętrzna samoocena
3. Zdrowie, bezpieczeństwo i opieka nad pracownikami
4. Podwykonawcy
5. Zarządzanie odpadami i zanieczyszczeniami, recykling i ponowne wykorzystanie
6. Środowisko i ochrona
7. Reklamacje
8. Procedura wycofania
9. Ochrona żywności przed celowym działaniem niepożądanym
10. Status GLOBALG.A.P.
11. Logo
12. Identyfikowalność i segregacja (produkty certyfikowane i niecertyfikowane)

Wymagania w obszarze produkcji roślinnej (CB)

- 1. Identyfikowalność**
- 2. Materiał rozmnożeniowy**
- 3. Historia zarządzania miejscem produkcji**
- 4. Zarządzanie glebą**
- 5. Stosowanie nawozów**
- 6. Nawadnianie / fertygacja**
- 7. Integrowana ochrona roślin**
- 8. Środki ochrony roślin**
- 9. Wyposażenie**

Specyficzne CPCC w zakresie produkcji owoców i warzyw

- 1. Zarządzanie glebą (w przypadku stosowania fumigacji)**
- 2. Podłoża**
- 3. Działania przed zbiorem**
- 4. Zbiór**
- 5. Postępowanie po zbiorze**

AF 9. Celowe działanie niepożądane

- Należy ocenić i zidentyfikować potencjalne zagrożenia bezpieczeństwa żywności
- Identyfikacja ryzyka powinna zapewnić, że wszystkie materiały wejściowe pochodzą z bezpiecznych źródeł
- Muszą być dostępne informacje nt. wszystkich pracowników i podwykonawców
- Muszą istnieć procedury działań korygujących w przypadku umyślnie spowodowanego zagrożenia

Identyfikowalność

**to zdolność do śledzenia
przemieszczania żywności na
poszczególnych etapach produkcji,
przetwarzania i dystrybucji**

*27. Sesja Komisji Światowego Kodeksu Żywnościowego (CAC) FAO/WHO
(2004 r.)*

Identyfikowalność w module bazowym produkcji roślinnej (CB 1.)

Możliwość prześledzenia drogi produktu

krok w tył

**do zarejestrowanego gospodarstwa, w którym był
wytworzony i przygotowany do sprzedaży**

i krok w przód

od gospodarstwa do klienta

Struktura wymagań w produkcji owoców i warzyw

Liczba wszystkich wymagań	– 234
w tym:	
– bezpieczeństwo żywności	– 117
– środowisko	– 50
– identyfikowalność	– 46
– zabezpieczenie pracowników	– 21

GLOBALGAP - certyfikacja

- Rejestracja w wybranej Jednostce Certyfikującej
- Ocena
  - Ocena wstępna w 1. roku:
    - Samoocena przez producenta
    - Zapowiedziana inspekcje zewnętrzna przez JC
  - Oceny w kolejnych latach:
    - Samoocena przez producenta
    - Zapowiedziana inspekcja
    - Niezapowiedziana inspekcja min. 10% posiadaczy certyfikatów
- Certyfikacja
  - Termin ważności certyfikatu: 12 mies. (ew. + 4 mies.)

GLOBALGAP – opcje certyfikacji

- Opcja 1. – dla producenta indywidualnego
  - wewnętrzna inspekcja (samosprawdzenie),
  - inspekcja prowadzona przez Jednostkę Certyfikującą
  - niezapowiedziana inspekcja – 10% gospodarstw

GLOBALGAP – opcje certyfikacji

- Opcja 2. – dla grup producenckich
  - audyty wewnętrzne SZJ,
  - minimum jedna wewnętrzna inspekcja u każdego producenta,
  - audit przeprowadzony przez JC = audit SZJ oraz wybranych losowo gospodarstw
  - niezapowiedziane wizyty (10% grup, 50% gospodarstw)

GLOBALGAP - certyfikacja

- Określenie poziomów zgodności
    - Wymagania podstawowe (Major Musts) – 100%
    - Wymagania drugorzędne (Minor Musts) – 95%
    - Zalecenia (nie określono minimum)
- Brak zgodności z normą – producent nie dotrzymuje w/wym. wymagań

GLOBALGAP - certyfikacja

- Weryfikacja zgodności
  - ‘Tak’ – wymóg zgodny ze stanem zastanym
  - ‘Nie’ – wymóg niezgodny
  - ‘Nie dotyczy’ – wymóg nie rozpatrywany

GLOBALGAP – znak handlowy

- Znak handlowy GLOBALGAP – słowo GLOBALGAP w dowolnym kształcie lub formie
- Producent może stosować znak GLOBALGAP na opakowaniach, które:
  - zawierają wyłącznie produkty certyfikowane,
  - nie będą pojawiały się w punkcie sprzedaży
- Producenci mogą używać znaku GLOBALGAP:
  - w kontaktach między firmami,
  - w celach identyfikowalności

Cele GLOBALGAP

- Minimalizacja oddziaływania produkcji rolnej na środowisko
- Minimalizacja stosowania środków chemicznych
- Właściwe wykorzystanie pracy ludzkiej – zabezpieczenie zdrowia i bezpieczeństwa pracowników
- Właściwa produkcja hodowlana przy zabezpieczeniu dobrostanu zwierząt

Przykładowe certyfikaty GLOBALG.A.P.

Certificate

(certyfikat)

European Certification
Body for the
Agricultural Sector

Numer: ECAS 2004-2132-1

Data certyfikacji:
10-6-2004

ECAS B.V. poświadcza, że:

**Produkcja i postępowanie z produktem – ziemniaki
w miejscu Bobrowniki 19**

jest zgodne z wymaganiami stawianymi przez:

**GLOBALG.A.P. (EUREPGAP¹) dla świeżych owoców i warzyw,
wersja IFA March-07, Opcja 1**

Certyfikat ma zastosowanie w firmie:

**Farm Frites Poland Dwa
Bobrowniki 19
76-231 Damnica (Poland)**

Ten certyfikat jest wydany zgodnie z wytycznymi ECAS dla certyfikacji produktów. Rozpowszechnianie tego certyfikatu jest dozwolone. Ten certyfikat jest własnością ECAS B.V. i jest ważny przez okres jednego roku.

Data auditu *: 5-7-2008

Ważny do *: 5-7-2009

* (d-m-r)

Zatwierdzone przez

R. A. J. Bleijswijk
dyrektor ECAS B.V.

European Certification Body
for the Agricultural Sector B.V.
P.O. Box 533
2675 ZT Heteren/Dijk, The Netherlands
E-mail: info@ecas.nl
Website: www.ecas.nl

www.jas-anz.org/register
Z2830103AS

GGN: 4049928651310
SGS Registration No: SGS IT09 0221

GLOBALG.A.P.

CERTIFICATE

According to GLOBALG.A.P. (EUREPGAP®)
General Regulations Integrated Farm Assurance Version 3.1_Nov 09

Option 1

Issued to
Gospodarstwo Rolne Agata Czyżewska
Ul. Żymierskiego 40K, 64-915 Jastrowie
Poland

The Certification Body (SGS) declares that the production of the products mentioned on this certificate has been found to be compliant in accordance with the standard.

GlobalG.A.P Fruit & Vegetables IFA CPCC Version V3.0_Apr09

Product(s)	GlobalG.A.P. Certificate Number	Produce Handling
Mushrooms	00016-VNFTF-0002	Yes

Valid from: 26 January 2011

Valid to: 17 December 2011

Authorized by:
Giuseppe Natale

Giuseppe Natale

Date of Certification Decision:
26 January 2011

The actual status of this certificate is always displayed at <https://database.globalgap.org>
SGS Australia Limited, 480 Phoenix Highway, Noble Park, VIC 3174, Australia
Issue 13

Certificate of Conformity

Registration Numbers:
CMI 048/151/000/2/09
GGN 4050373271893

Awarded to:
Prima 2000 Sp. z o.o.
ul. Gołniewska 46
Warka
05-660
Poland

Valid From:
9 December 2009

Valid To:
8 December 2010

Certification Decision:
9 December 2009

Standard:
GLOBALG.A.P. (EUREPGAP®)
IFA Crop, Fruit & Vegetables v3.0 Mar 07 (Option 2)
(See appendix page 11)

Crop: Apples, Pears

Produce Handling: Yes

Export or retail as CMI Certification (if)

Managing Director

This certificate is the property of NSF-CMI Certification Ltd and should be returned immediately on request. For more information go to NSF-CMI Certification Ltd, Hawthorn East, Victoria, Australia, Suite 1020 (PO Box 1020) www.certification.com.au

www.jas-anz.org/register
Z2630103AS

GGN: 4049929966208
SGS Registration No: SGS IT09 0067

GLOBALG.A.P.

CERTIFICATE
According to GLOBALG.A.P. (EUREPGAP®)
General Regulations Integrated Farm Assurance Version 3.1_Nov 09

Option 1

Issued to
Almakúti Bt.
8353 Zalaszentő, Hrsz 0171/21

Hungary

The Certification Body (SGS) declares that the production of the products mentioned on this certificate has been found to be compliant in accordance with the standard:

GlobalG.A.P Fruit & Vegetables
IFA CPCC Version V3.0_Apr09

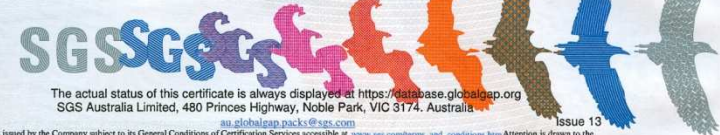
Product(s)	GlobalG.A.P. Certificate Number	Produce Handling
Apples	00016-LFCCX-0002	Yes

Valid from: 11 January 2011

Valid to: 18 November 2011

Authorised by:
Giuseppe Natale

Date of Certification Decision:
11 January 2011

GP4061

This document is issued by the Company subject to its General Conditions of Certification Services accessible at www.sgs.com/terms_and_conditions.htm. Attention is drawn to the limitations of liability, indemnification and jurisdictional issues established therein. The authenticity of this document may be verified at http://www.sgs.com/lists/certifed_clients.htm. Any unauthorised alteration, forgery or falsification of the content or appearance of this document is unlawful and offenders may be prosecuted to the fullest extent of the law.

graphic design: shifler neyer phd printed by: well flath security printing ltd. waterbury

QAFP - System Gwarantowanej Jakości Żywności – (*Quality Assurance for Food Products*)

QAFP

- Krajowy system jakości żywności (uznany przez MRiRW od 2009 r.)
- Cele systemu:
  - Promocja polskiej żywności przez jakość
  - Wyróżnienie produkcji o wyższej jakości
  - Organizacja współpracy między uczestnikami łańcucha żywnościowego
  - Ochrona polskich producentów w sektorze spożywczym
- Zasięg systemu:
  - Mięso wieprzowe
  - Drób – kurczęta, indyki, gęś owsiana
  - Produkcja wędlin

Ogólne założenia systemu QAFP

- obejmuje zasięgiem wszystkie ogniwa łańcucha produkcyjnego
- ma uwiarygodnić uczestników łańcucha żywnościowego w oczach konsumenta
- ma gwarantować bezpieczeństwo i wyższą jakość żywności
- **system otwarty** – każdy kto spełni normy może do niego przystąpić.
- zakłada certyfikację wyrobów przez niezależną JC

QAFP – bezpieczeństwo i jakość żywności

- wymaga dbałości o dobrostan zwierząt i ochronę środowiska
- stała opieka weterynaryjną,
- dbałość o wysoką higienę pracy ludzi i urządzeń technicznych
- wymóg identyfikowalności

QAFP – organizacja wymagań

- Wymagania ogólne – wymagania dla wszystkich branż w ujęciu horyzontalnym
- Wymagania branżowe – zeszyty branżowe
  - <http://qafp.pl/pl/zeszyty-branzowe/kulinarne-mieso-wieprzowe.html>

QAFP w łańcuchu żywnościowym

- Mięso kulinarne (wieprzowina i drób):
  - Chów zwierząt
  - Transport zwierząt
  - Ubój i rozbiór
  - Transport mięsa
  - Sprzedaż
- Wędliny (parzone, wyroby blokowe, podrobowe, kiełbasy surowe i surowe dojrzewające, wędzonki):
  - Surowce
  - Proces technologiczny
  - Wyrób gotowy – cechy organoleptyczne

PQS – System Jakości Wieprzowiny

(Pork Quality System)

PQS

- Krajowy system jakości żywności (uznany przez MRiRW od 2009 r.)
- Cele systemu - produkcja wysokiej jakości mięsa wieprzowego
  - Mięso chude, o zwiększonej trwałości, o przydatności kulinarnej i przetwórczej, o atrakcyjnych cechach sensorycznych
- Zasięg systemu:
  - Produkcja żywca wieprzowego i prosiąt
  - Ubój i przetwórstwo mięsa

PQS – elementy systemu

- Hodowla i chów: genetyka, pochodzenie, żywienie, dobrostan
- Obrót i przetwórstwo: transport, identyfikacja
- Identyfikowalność: identyfikacja zwierząt w gospodarstwie i w zakładzie, identyfikacja półtuszy, identyfikacja mięsa
- Kontrola i certyfikacja: proces produkcji w gospodarstwie i w zakładzie, produkt końcowy

Materiały źródłowe:

- Bakłaj D. Praktyczne problemy związane z wdrażaniem EUREPGAP. Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny, 2007, 11, 10.
- Blicharski T., Choiński W., Hammermeister A., Skrzymowska K., Gmyrek-Świdorska A. System Jakości Wieprzowiny PQS – Pork Quality System. www.polsus.pl (dostęp – 10.09.2012).
- Brzozowski C.. System gwarantowanej jakości żywności QAFF. Zeszyt branżowy - Kulinarne mięso z piersi kurczaka i indyka oraz tuszki i elementy młodej polskiej gęsi owsianej - wymagania produkcyjne i jakościowe. Warszawa 2010.
- Dobra praktyka rolnicza i GLOBALGAP. Materiały szkoleniowe. TUV Akademia Polska sp. z o.o. Zabrze.2011.
- Duer I., Fotyma J., Madej A. (Red.) Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej. FAPA, Warszawa 2004.
- GLOBALG.A.P. Zintegrowane zapewnienie bezpieczeństwa i jakości w gospodarstwie. Wprowadzenie. Moduł bazowy dla gospodarstw. Moduł bazowy dla produkcji roślinnej. Owoce i warzywa. <http://globalgap.pl/dokumenty.html> (dostęp 12.09.2012)
- Dzwolak W. (Nie)bezpieczne warzywa i owoce. Przemysł Spożywczy. 2008, 7, 51-59.
- Obiedziński M. i in. System gwarantowanej jakości żywności QAFF. Wymagania systemowe. UPEMI, Warszawa 2009.
- Kuś J., Jończyk K.(red.) Dobra Praktyka Rolnicza w gospodarstwie rolnym. CDR w Brwinowie, Radom 2005.
- PN-EN ISO 22000:2006. Systemy zarządzania bezpieczeństwem żywności – Wymagania dla każdej organizacji należącej do łańcucha żywnościowego.
- PROW 2004-2006. ZAŁĄCZNIK K. Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/Plan-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich/Dokumenty-PROW> (dostęp 10.09.2012).
- Śliwczyński B. Gwarancja bezpieczeństwa w łańcuchy dostaw żywności. Przemysł Spożywczy. 2008, 7, 2-8.
- Ustawa z dn. 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (Dz. U. z dnia 27 września 2006 r.)